

Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2023

Дата публікації: 2023-06-19

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijne-pravo-na-bezpechne-dlia-zhyttia-i-zdorov-ia-dovkillia-pratyka-vyrishennia-sporiv-u-sferi-publichno-pravovykh-vidnosyn/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

Верховний Суд

Анотація

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Львівське регіональне відділення Семінар «Спори, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав: аналіз практики ЄСПЛ» 2 червня 2023 року Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин

Ян БЕРНАЗЮК

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор

Пов'язані поняття: Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 2

1. Право на життя

2. Захист прав споживачів

3. Суспільний (публічний) інтерес

4. Національна безпека

5. Колективний позов (actio popularis – позов на захист

суспільних інтересів)

6. Правоздатність (locus standi) громадських організацій

7. Юрисдикція

8. Екоцид (від грец. οίκος — будинок і лат. caedo — вбиваю)

Загальнонаціональне опитування: Особиста свобода, безпека та питання зброї (16 травня 2022 року)

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/odinnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_lichnaya_svvoboda_bezopasnost_i_voprosy_oruzhiya.html

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 3 Ключові права, гарантовані Конституцією України:

- право захищати своє життя – 58 %
- свобода слова – 32%;
- особиста недоторканість – 30%;
- право на працю – 27%;
- право на соціальний захист – 25%;
- право на власність – 21%;
- право на пересування – 14%;
- судовий захист – 13%;
- право на освіту – 11%;
- право на безпечне довкілля – 8%;
- свобода віросповідання – 7%;
- право на підприємницьку діяльність – 6%.

Конституція України Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 4 Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.(ч. 1 ст. 3).

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 5 Конституція України Кожна людина має невід'ємне право на життя (ч. 1 ст. 27)

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 6 Конституція України Власність зобов'язує та не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ч. 3 ст. 13).

Конституція України Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (ст. 16). Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 7

Конституція України Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ч. 7 ст. 41). Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 8

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 9 Конституція України Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів.

(ч. 2 ст. 42).

Конституція України Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ч. 1 ст. 50). Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ч. 2 ст. 50).

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 10

Конституція України Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі та відшкодовувати завдані ним збитки (ст. 66). Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 11

Практика ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав та довіклля сформована, головним чином, у справах, пов'язаних з такими положеннями Конвенції: • права на життя (ст. 2) • права на справедливий судовий розгляд (ст. 6) • права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8), • права на свободу вираження поглядів (ст. 10) • права на справедливий засіб правового захисту (ст. 13) • права на мирне володіння майном (ст. 1 Протоколу 1) Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 12

- «Дземюк проти України» (заява № 42488/02) • «Дубецька та інші проти України» (заява № 30499/03) • «Гримковська проти України» (заява № 38182/03) • «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and others v. the United Kingdom [ВП], заява № 36022/97) • «Гуєрра та інші проти Італії» (Guerra and others v. Italy, заява №14967/89) • «Лопес Остра проти Іспанії» (Lopez Ostra v. Spain, заява № 16798/90) • «Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece, заява № 41666/98) • «Ташкін та інші проти Туреччини» (Taşkın and others v. Turkey, заява № 46117/99) • «Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and others v. Russia, заява № 53157/99) • «Фадєєва проти Росії» (Fadeyeva v. Russia, заява № 55723/00)
- «Джакомеллі проти Італії» (Giacomelli v. Italy, заява № 59909/00) • «Національний колектив інформації та протидії заводу Мелокс проти Франції» (Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox - Collectif stop Melox and Mox v. France, заява № 75218/01) • «Євгеній Дмитрієв про Росії» (Yevgeniy Dmitriyev v. Russia, заява № 17840/06) • «Корделла та інші проти Італії» (Cordella and others v. Italy, заява № 54414/13) • «Капа та інші проти Польщі» (Kapa and others v. Poland, заява № 75031/13) • «О'Салліван МакКарті розробка мідій проти Ірландії» (O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd v. Ireland), заява № 44460/16) • «Асоціація Бюрестоп 55 проти Франції» (Association Burestop 55 and others v. France, заява № 56176/18)

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 13

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014 Глава 6 Навколишнє середовище Стаття 360 Сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки.

Передбачається, що посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні наслідки для громадян і підприємств в Україні та ЄС, зокрема, через покращення системи охорони здоров'я, збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 14

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014 Стаття 361 Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища у таких сферах:

а) зміна клімату; б) екологічне управління та аналогічні питання, зокрема освіта й навчальна підготовка, доступ до інформації з питань навколишнього середовища та процесу прийняття рішень; с) якість атмосферного повітря;

д) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; е) управління відходами та ресурсами; Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 15

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано Законом №

1678-VII від 16.09.2014 f) охорона природи, зокрема збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі);

g) промислове забруднення і промислові загрози; h) хімічні речовини; i) генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві; j) шумове забруднення; k) цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози;

l) міське середовище; m) екологічні збори. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 16

Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковано Законом № 1678-VII від 16.09.2014 Стаття 362

1. Сторони

a) обмінюються інформацією та досвідом; b) здійснюють спільну дослідну діяльність і обмінюються інформацією про екологічно чисті технології; c) планують подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій; d) здійснюють спільну діяльність на регіональному та міжнародному рівнях, в тому числі згідно з багатосторонніми угодами у сфері охорони навколишнього середовища, ратифікованими Сторонами, та, у разі доцільності, спільну діяльність в рамках відповідних агентств.

Стаття 363 Поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатка XXX до цієї Угоди. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 17

Рішення Конституційного Суду Німеччини у справі Нойбауер проти Німеччини (Neubauer, et al. v. Germany) від 24 березня 2021 року) № 1 BvR 2656/18 <http://climatecasechart.com/non-us-case/neubauer-et-al-v-germany> У лютому 2020 року група німецької молоді оскаржила Федеральний закон Німеччини про захист клімату («Bundesklimaschutzgesetz» або «KSG») у Федеральному конституційному суді, стверджуючи, що мета KSG скоротити викиди ПГ на 55% до 2030 року порівняно з рівнями 1990 року було недостатньо. Скаржники стверджували, що таким чином KSG порушив їхні права людини, захищені Основним законом (Конституцією Німеччини).

Скаржники стверджували, що мета KSG до 2030 року не враховує зобов'язання Німеччини та ЄС згідно з Паризькою угодою обмежити підвищення глобальної температури до «значно нижче 2 градусів за Цельсієм». Скаржники стверджували, що для того, щоб «зробити свою частину» для досягнення цілей Паризької угоди, Німеччині потрібно буде скоротити викиди парникових газів на 70% від рівня 1990 року до 2030 року.

Право на людську гідність, закріплене в статті 1, і основне право на життя та фізичну недоторканність, закріплене в статті 2 Основного закону, разом зі статтею 20а Основного закону, зобов'язують державу захищати природні основи життя у відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 18

Скаржники просили Федеральний конституційний суд визнати, що законодавча влада Німеччини порушила Основний закон, вимагаючи скорочення викидів парникових газів лише на 55% порівняно з рівнями 1990 року до 2030 року, і оголосити, що законодавча влада була зобов'язана видати нові квоти на скорочення, щоб гарантувати, що викиди Німеччини якомога більше скорочуватимуться, враховуючи принцип пропорційності.

Федеральний конституційний суд виключив частину KSG як несумісну з фундаментальними правами через те, що останньою не встановлено достатніх положень щодо скорочення викидів після 2030 року. Суд встановив, що стаття 20а Основного закону не лише зобов'язує законодавчу владу захищати клімат та

спрямована на досягнення кліматичної нейтральності, але «також стосується того, як екологічний тягар розподіляється між різними поколіннями».

Вперше у своїй юриспруденції Суд заявив, що «фундаментальні права – як міжчасові гарантії свободи – забезпечують захист від тягара скорочення викидів парникових газів, встановленого ст. 20а Основного Закону в односторонньому порядку перенесено на майбутнє».

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 19

Приймаючи аргументи про те, що законодавча влада повинна дотримуватися підходу до вуглецевого бюджету, щоб обмежити потепління значно нижче 2°C і, якщо можливо, до 1,5°C, Суд встановив, що законодавча влада не пропорційно розподілила бюджет між нинішнім і майбутніми поколіннями, написавши «не можна дозволяти поколінню споживати значні частини бюджету CO₂, несучи при цьому відносно незначну частку зусиль зі зменшення викидів, якщо це призведе до того, що на наступні покоління буде покладено тягар різкого скорочення викидів і вони і піддадуть своє життя серйозній втраті свободи». Зазначив, що «жодна держава не може самостійно вирішити проблеми зміни клімату (...), не скасовує національне зобов'язання вживати кліматичних заходів».

Суд наказав законодавчому органу до кінця 2022 року встановити чіткі положення щодо цілей скорочення з 2031 року як мінімум на 65% від рівня 1990 року. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 20

Паризька угода (фр. L'accord de Paris) – угода в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. Текст угоди було погоджено на 21-й Конференції учасників UNFCCC у Парижі та прийнято консенсусом 12 грудня 2015. Угода набрала чинності 4 листопада 2016 року. На відміну від Кіотського протоколу, Паризька кліматична угода передбачає, що зобов'язання зі скорочення шкідливих викидів в атмосферу беруть на себе всі держави, незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку.

Мета Угоди: «(а) утримання зростання середньої світової температури на рівні значно нижче +2 °C від доіндустріальних рівнів та спрямовувати зусилля на обмеження зростання температури до +1,5 °C від доіндустріальних рівнів, оскільки це значно зменшить ризики зміни клімату та впливи на них;

(б) збільшення здатності адаптуватися до негативних впливів зміни клімату, підтримка протидій змінам клімату, розвиток з низькими викидами парникових газів у спосіб, що не загрожує виробництву харчів; (с) гармонізація фінансових потоків зі шляхом розвитку, з протидіями змінам клімату та з низькими викидами парникових газів».

Національно-визначений внесок Участь кожної окремої країни в досягненні світової мети визначається нею індивідуально та має назву «національно-визначений внесок» (НВВ, англ. nationally determined contribution, NDC). Угода вимагає, щоб такий внесок був «амбітним» та встановленим «з метою досягнення цілі Угоди». Щодо участі країна звітує і її переглядають кожні 5 років.

Кожні наступні параметри участі повинні бути більш амбітними, ніж попередні. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 21

ООН визнала чисту екологію невід'ємним правом кожної людини (8 жовтня 2021 року)

<https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/8/7309897/> Рада ООН з прав людини визнала доступ до чистого та здорового навколишнього середовища фундаментальним людським правом.

Голосування пройшло за "переважної підтримки попри критику з боку деяких країн, особливо США та Британії". Текст резолюції, запропонований Коста-Рикою, Мальдівами, Марокко, Словенією та Швейцарією, був ухвалений 43 голосами "за", а 4 утрималися – Росія, Індія, Китай та Японія.

США участі в голосуванні не брали, оскільки вони не є одним з 47 членів Ради ООН з прав людини.

Резолюція не має юридичної сили, але може формувати світові стандарти. Юристи, які беруть участь у

судових справах щодо клімату, кажуть, що це ухвалення може допомогти їм вибудувати аргументи у справах, що стосуються навколишнього середовища та прав людини.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 22

Вперше суд зобов'язав приватну компанію скоротити викиди за Паризькою угодою (27 травня 2021 року) <https://www.pravda.com.ua/news/2021/05/27/7295011/> Компанія Shell повинна скоротити викиди CO₂ на 45% (порівняно з 2019 роком) до кінця 2030-го – так постановив нідерландський суд.

Позов був поданий в квітні 2019 року Milieudefensie, нідерландською філією міжнародної організації Friends of the Earth ("Друзі Землі"). Більш 17 тисяч голландців приєдналися до позову як цивільний позивач. Поряд з шістьма іншими неурядовими організаціями, включаючи Greenpeace і ActionAid в Нідерландах, Milieudefensie звинуватила Shell в недостатньому виконанні вимог Паризької кліматичної угоди і засудила "руйнування клімату" компанією. Організації звернулися в суд з проханням зобов'язати Shell скоротити викиди CO₂ на 45% до 2030 року "відповідно до цілей, погоджених в Паризькій кліматичній угоді". Milieudefensie вважає, що неможливо виконати Паризьку угоду без юридичного примусу таких "великих забруднювачів", як Shell.

Суд постановив, що "Shell повинна внести свій вклад в боротьбу з небезпечним зміною клімату... Нафтова компанія зобов'язана своєю груповою політикою до кінця 2030 року скоротити викиди CO₂ групою Shell, її постачальниками і споживачами на 45% нетто порівняно з рівнем 2019 року".

За словами суду, викиди створюють серйозні ризики для жителів Нідерландів від підвищення рівня моря до ризиків для здоров'я, пов'язаних із забрудненням повітря. Це впливає на права жителів - наприклад, на спокійне сімейне життя.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 23

У Фінляндії вперше подали позов проти уряду за порушення зобов'язань щодо захисту довкілля (28 листопада 2022 року) <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/11/28/7151431/> Фінські громадські організації, що займаються темою захисту довкілля, вперше в історії країни подали позов проти уряду за те, що Фінляндія нібито не виконує власних зобов'язань для протидії зміні клімату.

Влітку Фінляндія схвалила закон щодо протидії змінам клімату, яким передбачається, що країна досягне так званої вуглецевої нейтральності до 2035 року. Прем'єрка Франції виступила проти обмеження швидкості на автобанах задля економії і збереження довкілля.

Організації, які подали позов - серед яких Фінська асоціація за збереження природи (FANC) та Greenpeace, вважають, що уряд ігнорує вимоги цього закону вже тим, що при цьому не робить достатньо для захисту природних "поглиначів" парникових газів, зокрема лісу.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 24

Головний кліматичний саміт COP26: чому це важливо та підсумки першого дня (2 листопада 2021 року) <https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/2/679296/> Президент США Джо Байден вибачився за попередню адміністрацію (Дональда Трампа), яка вийшла з Паризької угоди, та заявив про "екзистенційну загрозу для людства" через кліматичні зміни.

Прем'єр Великобританії Борис Джонсон під час виступу заявив, що світ прив'язаний до "пристрою судного дня" та попередив колег, що вони зіткнуться з прокляттям майбутніх поколінь, якщо не діятимуть рішуче. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 25

Через кліматичну кризу "посилюється конкуренція за ресурси" – міністр оборони США (23 квітня 2021 року) <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/23/7291232/> Міністр оборони Сполучених Штатів Ллойд Остін висловив думку, що зміна клімату є "екзистенційною" загрозою національній безпеці США.

"Сьогодні жодна країна не може знайти міцну безпеку без вирішення проблеми кліматичної кризи. Ми стикаємося з усілякими загрозами в нашій роботі, але лише деякі з них дійсно заслуговують того, щоб називатися екзистенційними.

Такою є кліматична криза". "Кліматична криза – це глибоко дестабілізуюча сила для нашого світу. У міру танення Арктики посилюється конкуренція за ресурси і вплив у регіоні. Ближче до екватора підвищення температури, часті й інтенсивні екстремальні погодні явища в Африці і Центральній Америці загрожують мільйонам людей посухою, голодом і переселенням".

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 26

Справа про дотримання правил спеціального використання та подвійний режим захисту питних підземних вод (постанова Верховного Суду від 13 липня 2021 року у справі № 120/3158/20-а; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98432780>) Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом Товариства до Держгеонадра про визнання протиправними дій та скасування приписів та наказу.

Суть цієї справи полягає у тому, що позивач має спеціальні дозволи на користування надрами з метою видобування питних підземних вод для господарсько-питних та технологічних потреб. За результатом проведеної планової перевірки товариством вимог законодавства у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, їх відтворення і охорони Держгеонадра було виявлено порушення вимог законодавства, зокрема, частини другої статті 93 Водного кодексу України, статті 34, 35, 36 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», а саме – не розроблено та не затверджено в установленому законом порядку зони санітарної охорони, чим не виконано пункт особливих умов спеціального дозволу на користування надрами. Вказані порушення були зафіксовані в

актах планової перевірки. У подальшому на підставі актів перевірки складено приписи, якими встановлено строк для усунення порушень, та видано наказ, яким зупинено дії спеціальних дозволів на користування надрами. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 27

Суд на підставі аналізу положень статті 93 Водного кодексу України, статей 34, 35, 36 Закону України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення», пунктів 1-4 Правового режиму зон санітарної охорони водних об'єктів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1998 року № 2024, зробив висновок, що з метою охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних і оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони, які поділяються на пояси особливого режиму. Межі зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюються місцевими радами на їх території за погодженням з уповноваженим центральним органом виконавчої

влади. У свою чергу, режим зон санітарної охорони водних об'єктів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Зони санітарної охорони встановлюються для водних об'єктів, а не під певний вид спеціальних дозволів чи в залежності від виду господарської діяльності.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 28

Прісні підземні води - це природний ресурс із подвійним правовим режимом, а тому, використовуючи підземні води, слід керуватися і водним законодавством, і законодавством про надра. Користувачі надр, що отримали відповідний дозвіл, повинні використовувати їх у порядку, спосіб та межах, визначених чинним законодавством. У випадку ж недотримання користувачами надр встановлених правил, орган державної влади, що видав дозвіл на використання природних ресурсів має право зупинити його дію або анулювати дозвіл на користування надрами. Право користування надрами припиняється органом, який надав надра у користування, а у разі незгоди користувачів, - у судовому порядку.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 29

Справа стосовно віднесення будівництва полігону твердих побутових відходів до об'єкта підвищеної екологічної небезпеки V категорії складності (постанова Верховного Суду від 30 вересня 2021 року у справі

№ 826/7424/17; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100049793>) Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом Товариства до ДАБІ України про визнання незаконною та скасування постанови.

Суть цієї справи полягає у тому, що за результатом проведеної відповідачем перевірки достовірності даних, наведених позивачем у поданій декларації про початок виконання будівельних робіт, складено акт перевірки, в якому зазначено, що замовником будівництва (КП) у поданій декларації про початок виконання будівельних робіт на об'єкті: «Реконструкція сміттєзвалища під полігон твердих побутових відходів з розміщенням побутовогосподарських будівель та споруд» зазначена III категорія складності, внаслідок чого наведено недостовірні дані, чим порушено вимоги частини восьмої статті 36 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Також в акті перевірки зазначено, що експертиза проєкту будівництва відсутня, чим порушено вимоги частини четвертої статті 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». У подальшому позивача визнано винним у вчиненні правопорушення, передбаченого абзацом четвертим пункту 6 частини другої статті 2 Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», та накладено штраф.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 30

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, виходив, зокрема, з відсутності підстав для висновку про те, що об'єкт будівництва «Реконструкція сміттєзвалища під полігон твердих побутових відходів з розміщенням побутово-господарських будівель» має бути віднесено до V категорії складності.

Проте, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій, касаційну скаргу ДАБІ України задовольнив, оскаржувані судові рішення скасував та ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову КП відмовив.

Суд на підставі аналізу статті 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», статей 31, 32 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житловокомунального господарства України № 195 від 14 травня 2013 року «Про затвердження Національного стандарту ДСТУ-НБВ.1.2-16:2013 «Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів будівництва» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) та пункту 11 постанови Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 808 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», дійшов висновку, що одним з видів діяльності та об'єктів, що

становлять підвищену екологічну небезпеку, є поводження з побутовими відходами (їх оброблення, перероблення, утилізація, знешкодження та захоронення). Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 31

З урахуванням статті 1 Закону України «Про відходи», в якій визначено поняття побутових відходів та діяльності з поводження з відходами, та додатку А ДСТУ-НБВ.1.2-16:2013, Суд зазначив, що поводження з побутовими відходами є видом діяльності, що становить підвищену екологічну небезпеку, а об'єкт - полігон твердих побутових відходів є, відповідно, об'єктом підвищеної екологічної небезпеки. При цьому об'єкти підвищеної екологічної небезпеки належать до V категорії складності.

Оскільки судами попередніх інстанцій встановлено та підтверджено наявними у матеріалах справи доказами, що об'єктом будівництва є «Реконструкція сміттєзвалища під полігон твердих побутових відходів з розміщенням побутово-господарських будівель та споруд», а відповідно до Розрахунку класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єкту, складеного головним інженером проєкту та затвердженого директором КП, відповідно до Переліку № 808, полігон відноситься до переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, то позивач вказав недостовірні відомості в декларації про початок виконання будівельних робіт, зазначивши III категорію складності об'єкта будівництва замість V, у зв'язку із

чим, постанова відповідача про накладення штрафу є правомірною. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 32

Верховний Суд підкреслив, що оскільки досліджуване будівництво є об'єктом підвищеної небезпеки у розумінні Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», то зниження класу наслідків цього об'єкта та, як наслідок, здійснення його реконструкції без проведення необхідної експертизи, створює загрозу життю та здоров'ю осіб, які перебуватимуть на полігоні сміттєзвалища або поблизу нього. У справі, що розглядається, необхідним є дотримання оптимального балансу між правами та інтересами КП як власника об'єкта будівництва та суспільними інтересами, які виражаються у дотриманні всіх правил здійснення реконструкції сміттєзвалища під полігон твердих побутових відходів, враховуючи його дійсний V клас наслідків, що є необхідною умовою

для забезпечення безпечних умов праці, збереження життя та здоров'я людей. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 33

Справа щодо юрисдикції адміністративного суду захищати екологічні права особи (постанова Верховного Суду від 1 вересня 2022 року у справі № 520/16518/2020; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017551>) Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом фізичної особи до Дергачівська РДА про визнання незаконним та скасування розпорядження.

Спірні правовідносини у цій справі виникли у зв'язку з оскарженням позивачем розпорядження Дергачівської РДА, яким було затверджено Детальний план території для визначення можливості розміщення станції технічного обслуговування легкових автомобілів за межами населених пунктів. Позивач в обґрунтування позовний вимог зазначив, що будівництво автомобільних мийок порушує права мешканців сусідніх земельних ділянок, оскільки ця частина населеного пункту не має централізованого водопостачання та водовідведення. З огляду на це, позивач вважав, що у разі побудови автомийки, токсична речовина – вода із агресивними миючими засобами та мастилом, бензином, бітумом, іншими токсичними речовинами, буде скидатись у водоносний шар ґрунту.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 34

Судами першої та апеляційної інстанцій позов задоволено. Суди виходили з того, що спірне рішення відповідача прийнято не в межах та не у спосіб, встановлений чинним законодавством, зокрема, без проведення стратегічно-екологічної оцінки, розроблений відповідно до недіючих державних будівельних норм та з порушенням процедури його фінансування. Крім того, за висновком судів першої та апеляційної інстанцій, спірне розпорядження порушує права позивача як члена територіальної громади на безпечне довкілля.

Суд погодився з тим, що позивача у цій справі наявний екологічний інтерес і це зумовлює необхідність захисту саме екологічних прав при оскарженні спірного розпорядження, з огляду на те, що земельна ділянка, на якій здійснюється будівництво, розташована на землях сільськогосподарського призначення, що в свою чергу може призвести до погіршення екологічної ситуації та забруднення суміжних ділянок, які використовуються жителями територіальної громади.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 35

Відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічні права громадян забезпечуються, зокрема, проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища;

обов'язком центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві та експлуатації об'єктів економіки;

участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійсненню державного та громадського контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 36

З посиланням на норми статей 41, 50 та 66 Конституції України, положення Орхуської конвенції, ратифікованої Законом № 832-XIV від 6 липня 1999 року, а також Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Верховний Суд дійшов висновку, що позивач у цій справі має право в порядку, передбаченому частиною другою статті 264 КАС України, звернутися до адміністративного суду із позовом про визнання протиправним та скасування розпорядження, оскільки спірний нормативно-правий акт впливає на екологічні права та інтереси позивача, а законність цього акта перебуває у сфері контролю саме адміністративних судів.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 37

Суд також наголосив, що екологічні інтереси громадян можуть захищатися у порядку адміністративного судочинства на підставі частини сьомої статті 41 Конституції України, відповідно до якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі, статті 50 Конституції України – кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також приписів статті 66 Конституції України, згідно з якою ніхто не повинен заподіювати шкоду довкіллю.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 38

Справою про належний спосіб реагування на звернення прокурора щодо порушення суб'єктом господарювання законодавства про оцінку впливу на довкілля (постанова Верховного Суду від 4 листопада 2022 року у справі № 420/18905/21;

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107123236>) Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справу за позовом прокурора, поданим в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції та сільської ради, до Товариства про припинення діяльності зі зберігання скрапленого газу та продуктів переробки викопного палива.

Залишаючи позов прокурора без розгляду, суди попередніх інстанцій керувалися тим, що прокурором не зазначено та належними, допустимими, достатніми доказами не доведено значимість порушення інтересів держави, можливість настання невідворотних негативних наслідків через бездіяльність відповідного компетентного органу, наявність об'єктивних причин, що перешкоджали зверненню відповідного органу до суду, тобто не підтверджено наявності підстав для представництва інтересів держави в суді прокурором у цій справі.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 39

Проте Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, касаційну скаргу прокурора задовольнив, скасував оскаржувані судові рішення та направив справу для продовження розгляду до суду першої інстанції.

У цій справі Суд врахував, що прокурор в адміністративному позові зазначив, що захисту полягають інтереси держави у сфері забезпечення екологічної безпеки, зокрема, інтереси жителів територіальної громади села, на території якого відповідачем без дотримання встановленого порядку здійснюється господарська діяльність із зберігання скрапленого газу та викопного палива, продуктів його переробки, а також експлуатація автомобільної газозаправної станції без належної дозвільної документації, у тому числі, без проведення оцінки впливу на довкілля. Це, на думку прокурора, становить загрозу екологічній безпеці держави, а також для життя та здоров'я жителів відповідної територіальної громади.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 40

У справі, що розглядається, судами попередніх інстанцій було встановлено, що звернення до суду з відповідним позовом обґрунтовано прокурором тим, що Держекоінспекція та Сільрада фактично самоусунулись від здійснення своїх повноважень у спірних правовідносинах внаслідок невжиття протягом розумного строку необхідних дій.

У цій справі прокурор у повідомленнях, надісланих у порядку статті 23 Закону України «Про прокуратуру», довів до відома Держекоінспекції та Сільради, що прокуратурою виявлено порушення вимог закону, та з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді запропоновано у 14-денний строк з моменту отримання запиту повідомити про обізнаність щодо порушення законодавства при будівництві та експлуатації Товариством споруд автомобільної газопо-заправної станції за відсутності висновку з оцінки впливу на довкілля, а також про вжиті заходи відповідними владними суб'єктами.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 41

У відповідь на вищезазначене звернення Держекоінспекція повідомила прокуратуру, що планові/позапланові заходи державного нагляду (контролю) щодо дотримання відповідачем вимог природоохоронного законодавства у 2021 році не проводились, наразі у Держекоінспекції відсутні законні підстави для здійснення відповідної перевірки товариства, але таке буде включено до річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) на 2022 рік.

При цьому Сільрада повідомила прокуратуру, що до неї не передавались жодні документи щодо експлуатації автомобільної газопо-заправної станції за вказаною адресою та нею не вживались заходи щодо обмеження або зупинення діяльності Товариства. Також Сільрада зазначила, що вона підтримує необхідність звернення прокурора з позовом до суду у порядку, визначеному статтею 23 Закону України «Про прокуратуру».

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 42

Верховний Суд також врахував, що згідно з пунктом 37 Рекомендацій (2004)²⁰ «Про судовий перегляд адміністративних актів», прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 15 грудня 2004 року, для захисту колективних або громадських інтересів, які можуть бути порушені адміністративними актами, державам членам рекомендується розглянути можливість ініціювання судового процесу асоціаціями, організаціями та іншими уповноваженими особами; йдеться про адміністративні рішення, що торкаються не одного індивіда, а групу осіб; такі рішення, що стосуються, наприклад, довкілля або прав споживача, можуть бути представлені для судового перегляду без вказівки на порушення ними інтересів конкретного особи.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 43

Також Верховний Суд врахував «Цілі сталого розвитку» - ключові напрямки розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН та замінили Цілі розвитку тисячоліття. «Цілі сталого розвитку» ухвалені на період від 2015 до 2030 року і нараховують 17 Глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань. Так, відповідно до Цілі 11 «Сталий розвиток міст і громад; Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів» та Цілі 12 «Відповідальне споживання та виробництво; Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва», передбачено, зокрема, що економічне зростання і сталий розвиток вимагають термінового скорочення впливу на екологію шляхом змін у виробництві та споживанні товарів і ресурсів.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 44

Намір включити перевірку суб'єкта господарювання до плану перевірок на наступний рік не можна вважати належним реагуванням на звернення прокурора, оскільки питання екології занадто чутливе та пов'язано із життям та здоров'ям людини, отже його вирішення не допускає тривалих зволікань. При цьому тимчасова заборона діяльності суб'єкта господарювання у порядку, визначеному статтею 16 Закону України «Про

оцінку впливу на довкілля», є дієвим, але, за даних обставин, відкладеним реагуванням, а тому належним заходом реагування на звернення прокурора у справах щодо порушення законодавства про оцінку впливу на довкілля є подання Держекоінспекцією відповідного позову до суду.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 45

Справа стосовно підстав тимчасового зупинення дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами у випадку порушення надрокористувачем екологічного законодавства (постанова Верховного Суду від 1 грудня 2022 року у справі № 640/21663/21;

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107631297> Верховний Суд переглянув у касаційному порядку справа за позовом Товариства до Держгеонадра про визнання протиправними та скасування наказів про зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами та встановлення термінів для усунення порушень.

Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції, який задовольнив апеляційну скаргу Держгеонадра, скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення про відмову у задоволенні позову.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 46

У касаційній скарзі позивач стверджував, зокрема, що частиною першою статті 26 Закону України «Про нафту і газ» передбачена можливість тимчасового зупинення дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами виключно за результатами проведення заходів державного геологічного контролю центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Згідно з пунктом 14 Положення про Державну екологічну інспекцію у Луганській області, затвердженого наказом Державної екологічної інспекції України від 28 квітня 2020 року № 123, ця Інспекція вносить у встановленому порядку Голові Держекоінспекції пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об'єктів рослинного і тваринного світу (у тому числі водних біоресурсів), а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього

природного середовища. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 47

Верховний Суд, виходячи з аналізу вищенаведеної норми права, дійшов висновку, що частиною першою статті 26 Закону України «Про нафту і газ» передбачено дві самостійні виключні підстави тимчасового зупинення дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами, а саме: 1) за результатами проведення заходів державного геологічного контролю центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр - Держгеонадрами; 2) за поданням органів державного гірничо-технічного, екологічного і санітарного контролю та органів місцевого самоврядування у разі.

Тимчасове зупинення дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами відповідно до другої підстави передбачає, що органи, зокрема, екологічного контролю повинні провести захід державного геологічного контролю відповідно, зокрема, до вимог Закону № 877-V, з урахуванням положень Закону № 2665-III. У разі, якщо за результатами такого контролю буде встановлено виникнення внаслідок виконання робіт, пов'язаних з користуванням нафтогазоносними надрами на ділянці, безпосередньої загрози життю чи здоров'ю працівників користувача нафтогазоносними надрами або населення або неодноразового порушення вимог законодавства щодо охорони довкілля і раціонального використання нафтогазоносних надр, а надрокористувач, який вчинив таке

правопорушення, не усунув його у строк і у порядку, передбаченому приписом, то органи державного гірничотехнічного, екологічного і санітарного контролю та органів місцевого самоврядування направляють

відповідне подання до Держгеонадр із пропозицією прийняти рішення про зупинення дії спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 48

Водні ресурси Прісні підземні води – це природний ресурс із подвійним правовим режимом, а тому, використовуючи підземні води, слід керуватися і водним законодавством, і законодавством про надра 09 квітня 2019 року Верховний Суд розглянув справу за позовом Товариства до Державної екологічної інспекції про скасування пунктів припису □ Суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що не підлягає скасуванню пункт 8 припису, оскільки ТОВ використовувало воду не тільки для власних господарсько-побутових потреб, а і для виробничих, а тому зобов'язано мати спеціальний дозвіл на користування надрами.

□ Зокрема було встановлено, що ТОВ займається виробництвом олії та тваринних жирів, здійснюючи водопостачання з трьох підземних артезіанських свердловин, з розрахунковою потребою 376,1 куб. м/добу. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 09 квітня 2019 року у справі № 815/5254/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 49

Водні ресурси □ На підставі аналізу положень Водного кодексу України та Кодексу України про надра, колегія суддів дійшла висновку про те, що «видобувати підземні води без отримання спеціального дозволу на користування надрами – при використанні підземних вод за умови не перевищення продуктивності забору води в обсязі 300 кубічних метрів на добу – мають право суб'єкти господарювання тільки для власних господарсько-побутових потреб, а видобуток підземних вод для здійснення господарської діяльності вимагає отримання спеціального дозволу уповноваженого державою органу».

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 09 квітня 2019 року у справі № 815/5254/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 50

Атмосферне повітря • Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами за відсутності відповідного дозволу є підставою для застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю) 09 квітня 2019 року Верховний Суд розглянув справу за позовом Державної екологічної інспекції до ТОВ про застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю) у вигляді повного зупинення роботи, шляхом опломбування (опечатування), джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а саме: інвертору зварювального, трансформаторів зварювальних, різачу для різки металів, бетононасосу (дизельний) та будівельного майданчика, до отримання відповідачем дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря вказаними джерелами викидів.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 09 квітня 2019 року у справі № 820/2357/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 51

Атмосферне повітря □ Факт неотримання відповідачем дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря вказаними стаціонарними джерелами в порядку статті 10 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» встановлено актом, який складено за результатами проведення позивачем планової перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами відповідачем.

□ З метою усунення виявлених порушень позивачем винесено припис, пунктом 1 якого зобов'язано відповідача отримати дозвіл на викиди забруднюючих речовин на перелічені джерела викидів. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 09 квітня 2019 року у справі № 820/2357/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 52

Атмосферне повітря □ Оскільки ТОВ не усунуто порушень, виявлених Держекоінспекцією, що створює загрозу життю та здоров'ю людей, суд приходить до висновку про задоволення позовних вимог в частині застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю) до ТОВ у вигляді повного зупинення роботи перелічених джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря до отримання ТОВ відповідного дозволу.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 09 квітня 2019 року у справі № 820/2357/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 53

Атмосферне повітря • Заходи щодо врахування думки громадськості, забезпечення гласності та відкритості інформації про екологічні наслідки, які матиме провадження господарської діяльності, що передбачає поведінку зі шкідливими речовинами, передують проведенню екологічної експертизи 18 жовтня 2018 року Верховний Суд розглянув справу за позовом Департаменту екології та природних ресурсів ОДА до Товариства про скасування дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами; анулювання позитивного висновку державної екологічної експертизи.

У заключній частині висновку державної екологічної експертизи зазначено, що заява про екологічні наслідки діяльності розміщена у випуску газети «Трибуна інформ»; думку громадськості враховано – надано акт відкритого засідання.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 820/3552/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 54

Атмосферне повітря □ Судами встановлено, що ТОВ було надано неправдиві відомості щодо оприлюднення в засобах масової інформації заяви про екологічні наслідки діяльності, що є істотним порушенням у процедурі отримання висновку державної екологічної експертизи.

□ Департамент в адміністративному позові посиляється на недостовірність відомостей про використання у якості палива для розпалювання установки термоліза дров, вугілля або технічного вуглецю. □ З цього приводу судами попередніх інстанцій встановлено, що до складу виробництва входять: основне виробництво – установка термолізу, ємність зберігання палива та допоміжне виробництво – опалювальні агрегати та склад.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 820/3552/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 55

Атмосферне повітря □ В основі переробки (утилізації) вуглеводородомістких відходів використовується метод термічного розпаду (термічний крекінг або термоліз) на прості органічні сполуки. Під впливом високої температури без доступу кисню відбуваються деструктивні перетворення. В процесі термолізу вивільняється технічний вуглець, який входить до складу відходів та парогазова суміш. За результатом охолодження парогазової суміші та її ректифікації утворюється рідка паливна фракція – паливо пічне. Паливо для розпалювання установки термолізу – дрова, вугілля або технічний.

□ При цьому, зазначеним висновком державної екологічної експертизи не передбачено використання у якості палива відходів процесу переробки автомобільних шин, що містять в собі обгорілі частки гуми. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 820/3552/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 56

□ Відповідно до статті 12 Закону України «Про екологічну експертизу» висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання. Судом встановлено та матеріалами справи підтверджено, що відповідно до акта фактичного обстеження території промайданчика ТОВ зафіксовано наявність великої кількості використаних автомобільних шин».

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 18 жовтня 2018 року у справі № 820/3552/17 Атмосферне повітря Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 57

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 58 Захист ґрунту Спеціальним законом у спірних правовідносинах щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель є Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» 13 березня 2019 року Верховний Суд розглянув справу за позовом товариства до Головного управління Держгеокадастру про визнання протиправними дій по проведенню перевірки дотримання вимог земельного законодавства та щодо оформлення протоколу про адміністративне правопорушення, визнання протиправним та скасування припису •У цьому спорі відповідач довів належними та допустимими доказами з посиланням на відповідні положення

закону законність та обґрунтованість своїх дій. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 826/11708/17

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 59 Захист ґрунту □ Перевіркою з питань дотримання земельного законодавства встановлено, що на території Кам'янської сільської ради Товариством проводить розвідувальні роботи по пошуку вуглеводнів на землях сільськогосподарського призначення (рілля) наданих для товарного сільськогосподарського виробництва паях громадян. Позивач здійснив зняття поверхневого шару ґрунту на земельній ділянці за відсутності відповідного дозволу та проекту рекультивації земель, чим порушив вимоги статті 168 Земельного кодексу України.

□ Позивач як на підставу протиправності дій відповідача та оскаржуваних рішень посилається на норми Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», однак з аналізу даних нормативно-правових актів вбачається, що вони стосуються безпосередньо сфери господарської діяльності відносно суб'єктів господарювання та жодним чином не стосуються перевірок земельних ділянок.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 826/11708/17

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 60 Захист ґрунту □ Посилання позивача на відсутність в оскаржуваних актах перевірки виду її проведення (планова чи позапланова), а також письмового завчасного повідомлення про її проведення, що закріплено у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» є необґрунтованими, оскільки під час перевірки відповідач не керувався вищезазначеним Законом, а керувався безпосередньо положеннями Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель».

□ В частині порушень відповідачем процесуального характеру під час проведення перевірки, колегія суддів зазначає, «що будь-які процедурні порушення, пов'язані із самим процесом оформлення результатів діяльності суб'єктів владних повноважень по фіксації недотримання суб'єктом приватного права вимог законодавства оцінюються судом з урахуванням всіх обставин справи та необхідністю досягнення балансу між інтересами особи правопорушника та публічними інтересами.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 826/11708/17

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 61 Захист ґрунту □ Зазначене, особливо стосується фіксації порушень з боку суб'єктів приватного права у публічній сфері, зокрема, питань охорони земель, безпеки довкілля, благоустрою населених пунктів, розпорядження комунальною та державною власністю, запобігання виникнення техногенних катастроф тощо.

□ Такі формальні неточності не можуть бути, за загальним правилом, самостійною підставою для скасування по суті правомірних рішень суб'єктів владних повноважень, спрямованих на забезпечення законності та захист публічних інтересів».

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 13 березня 2019 року у справі № 826/11708/17

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 62 Захист водойм Судовий контроль за законністю рішень місцевих органів влади щодо планування забудови території стосується захисту суспільного інтересу Справа за позовом об'єднання співвласників багатоквартирного будинку до Виконавчого комітету Вишневої міської ради про зобов'язання внести зміни до містобудівних умов та обмежень для проектування об'єкта будівництва на земельній ділянці.

- На обґрунтування позовних вимог позивач зазначив, що містобудівні умови та обмеження видані з порушенням вимог ч. 5 ст. 29 Закону України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності», оскільки у містобудівних умовах та обмеженнях не вказано, зокрема, про знаходження земельної ділянки у межах нормативної прибережної захисної смуги струмка Желань.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 810/726/18

Захист водойм □ Суд першої інстанції відмовив позивачу у задоволенні позову. Суд апеляційної інстанції залишив без змін рішення суду першої інстанції. Верховний Суд не погодився з рішеннями суддів попередніх інстанцій з огляду на таке.

□ Колегія суддів, проаналізувавши ст. 29 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та Порядок надання містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, їх складу та змісту, затвердженого наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 7 липня 2011 року № 109, дійшла висновку, що містобудівні умови та обмеження видаються на підставі містобудівної документації при зверненні зацікавленої особи.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 810/726/18 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 63

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 64 Захист водойм □ Підставою відмови в наданні містобудівних умов та обмежень є, зокрема, невідповідність намірів забудови земельної ділянки положенням відповідної містобудівної документації на місцевому рівні.

□ Необхідні для початку нового будівництва містобудівні умови та обмеження не можуть видаватися органами місцевого самоврядування без врахування забудовником водойми, яка пов'язана із земельною ділянкою, що планується до забудови.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 810/726/18

Захист водойм □ Суди попередніх інстанцій не надали належної правової оцінки тому, що у спірних містобудівних умовах та обмеженнях не враховано знаходження струмка та, відповідно, не встановлено його статус і не оцінено на цій підставі правомірність неврахування водойми у містобудівних умовах та обмеженнях.

□ Верховний Суд при винесенні рішення врахував, що рішення у цій справі впливає на захист суспільного інтересу жителів м. Вишневе щодо дотримання закону місцевими органами влади при вирішенні соціально важливих питань планування забудови території, а також збереження природного фонду.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 810/726/18 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 65

Захист водойм Використання земель, що відносяться до прибережних захисних смуг, здійснюється на основі нормативотехнічної документації з землеустрою щодо використання земель, що належать до прибережних захисних смуг 22 квітня 2019 року Верховний Суд розглянув справу за позовом Державної екологічної інспекції до Фермерського господарства про застосування заходів реагування у вигляді заборони використання самовільної зайнятої земельної ділянки з подальшим приведенням її до попереднього стану.

Судами попередніх інстанцій встановлено факт побудови відповідачем водонакопичувальних басейнів на прибережній захисній смузі р. Білка в порушення вимог водоохоронного законодавства. Постановою Кабінету Міністрів України від 08 травня 1996 року № 486 затверджено Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 22 квітня 2019 року у справі № 806/11/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 66

У пунктах 4, 5 Порядку № 486 визначено, що у межах водоохоронних зон виділяються землі прибережних захисних смуг та смуги відведення з особливим режимом їх використання відповідно до статей 88–91 Водного кодексу України. Розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом на основі нормативно-технічної документації.

Проекти цих зон розробляються на замовлення фізичних та юридичних осіб, узгоджуються з власниками землі, землекористувачами, Мінприроди, Держводагентством та територіальними органами Держземагентства, а на території Автономної Республіки Крим – з органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань екології та природних ресурсів, водного господарства та земельних ресурсів і затверджуються відповідними місцевими органами виконавчої влади або виконавчими комітетами рад.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 22 квітня 2019 року у справі № 806/11/16 Захист водойм Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 67

Захист водойм □ Для використання земель, що відносяться до прибережних захисних смуг, передбачено окремі проекти землеустрою. Однак, в матеріалах справи відсутня нормативно – технічна документація з землеустрою щодо використання земель, що належать до прибережних захисних смуг.

□ ВС вирішив, що «оскільки відповідач не надав належних доказів на підтвердження того, що земельна ділянка площею 1,3 га, яка розташована в межах прибережної захисної смуги, використовується згідно проекту на основі нормативно-технічної документації з використання земель прибережної захисної смуги, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли правомірного висновку, що вона є самовільно зайнятою.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 22 квітня 2019 року у справі № 806/11/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 68

Захист водойм Земельна ділянка, яка входить до прибережної захисної смуги річки, може надаватись згідно з чинним законодавством лише в оренду 21 червня 2018 року Верховний Суд розглянув справу за позовом особи до Великодмитровицької сільської ради Обухівського району Київської області про визнання протиправним та скасування рішення; зобов'язання повторно розглянути клопотання позивача щодо надання дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки у власність орієнтовною площею 0,20 га для ведення особистого селянського господарства.

Суди попередніх інстанцій відмовили у задоволенні позову. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 21 червня 2018 року у справі № 372/3411/15-а Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 69

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 70 Захист водойм Рішенням Великодмитровицької сільської ради Обухівського району Київської області позивачу відмовлено в наданні дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки у власність орієнтовною площею 0,20 га для ведення особистого селянського господарства, оскільки дана земельна ділянка є напрямком та заплавою річки Тихань, рекомендовано особі клопотати щодо передачі земельної ділянки на умовах оренди для сінокосіння, рибогосподарських потреб (у тому числі рибництва (аквакультури), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних

цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 21 червня 2018 року у справі № 372/3411/15-а

□ Підставами для такого рішення визначено статтю 25, пункт 34 частини першої статті 26, статтю 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статті 12, 59, 60, 61, 83 Земельного кодексу України, а також статті 10, 80, 88, 89 Водного кодексу України.

□ Враховуючи, що спірна земельна ділянка є напрямком та заплавою річки Тихань, колегія суддів Верховного Суду погодилася з висновком судів першої та апеляційної інстанції. Постанова КАС у складі Верховного Суду від 21 червня 2018 року у справі № 372/3411/15-а Захист водойм Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 71

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 72 Захист водойм При визначенні правового режиму земельних ділянок за відсутності проекту землеустрою з встановлення прибережної захисної смуги необхідно виходити із нормативних розмірів прибережних захисних смуг, встановлених законодавством • 19 червня 2018 року Верховний Суд розглянув справу за позовом особи до Головного управління Держгеокадастру про зобов'язання вчинити певні дії.

□ Суд апеляційної інстанції відмовив у задоволенні адміністративного позову та виходив з того, що відповідна земельна ділянка позивача знаходиться на відстані 10 м до найближчого водного об'єкта, річки Сіверський Донець, та відповідно належить до земель водного фонду.

□ На цій підставі апеляційний суд дійшов до висновку, що оскільки земельна ділянка, щодо якої прийнято рішення про відмову у внесенні відомостей до Державного земельного кадастру щодо державної реєстрації права власності, знаходиться на відстані ближче, ніж визначено статтею 88 Земельного кодексу України реєстрація права власності відносно неї не є можливою.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 19 червня 2018 року у справі № 820/2384/17

Захист водойм □ В оскаржуваному рішенні державного кадастрового реєстратора підставою відмови у внесенні відомостей про спірну земельну ділянку до Державного земельного кадастру є невідповідність поданих документів вимогам законодавства, зокрема, віднесення спірної земельної ділянки згідно статей 58-61 Земельного кодексу України, статей 87-89 Водного кодексу України до земель водного фонду (водоохоронна зона, прибережно-захисна смуга р. Сіверський Донець).

□ При визначенні правового режиму земельних ділянок за відсутності проекту землеустрою зі встановлення прибережної захисної смуги необхідно виходити із нормативних розмірів прибережних захисних смуг, встановлених статтею 88 Водного кодексу України, та орієнтовних розмірів і меж водоохоронних зон, що визначаються відповідно до Порядку № 486.

Постанова КАС у складі Верховного Суду від 19 червня 2018 року у справі № 820/2384/17 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 73

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 74 Захист водних біоресурсів Видача дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів без погодження з постійним користувачем земель водного фонду є неправомірною Спеціальне використання водних біоресурсів, які є частиною тваринного світу, здійснюється на підставі дозволу, що видається у встановленому законом порядку, у тому числі за наявності права користування відповідним рибогосподарським водним об'єктом, оформленим за погодженням із постійним користувачем земельної ділянки Справа за позовом прокурора до Державного агентства рибного господарства України, Управління охорони,

використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства про визнання незаконним і скасування погоджень, визнання незаконним і скасування дозволу Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2019 року у справі № 806/1350/15

Захист водних біоресурсів □ Суть спору полягає, зокрема, в тому, що Управління видало фізичній особі – підприємцю дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів без наявності в останнього

правовстановлюючих документів на користування земельною ділянкою водного фонду та без погодження такого рішення з постійним користувачем земельної ділянки, на якій розташоване водосховище.

□ Суди першої та апеляційної інстанцій, відмовляючи в задоволенні позову, дійшли висновку, що законодавством не передбачено подання правовстановлюючих документів чи необхідності погодження з постійним користувачем земельної ділянки водного фонду для отримання дозволу на постійне використання водних біоресурсів у зв'язку з тим, що у користування надається не водосховище, а біоресурси, які у ньому перебувають.

□ Верховний Суд не погодився з таким висновком і скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке. Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2019 року у справі № 806/1350/15 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 75

Захист водних біоресурсів Колегія суддів, проаналізувавши положення Земельного кодексу України, Водного кодексу України, законів України «Про тваринний світ», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», встановила, що використання фізичними та юридичними особами земель водного фонду державної та комунальної власності може здійснюватися на умовах оренди, постійного або тимчасового користування. У разі перебування земель водного фонду у власності або постійному користуванні відповідних суб'єктів, у тимчасове користування такі об'єкти надаються за погодженням із постійними землекористувачами або за згодою власників.

Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2019 року у справі № 806/1350/15 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 76

Надання дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів без погодження з постійним землекористувачем порушує не тільки права останнього, але й інтереси держави, що виражається у недотриманні порядку спеціального користування водних біоресурсів водосховища, яке використовується, зокрема, для водопостачання мешканців відповідної територіальної громади.

Постанова Верховного Суду від 19 листопада 2019 року у справі № 806/1350/15 Захист водних біоресурсів Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 77

Захист водойм Законодавством визначено два види негативних наслідків для користувача у разі порушення ним вимог режиму рибогосподарської експлуатації водосховища, а саме: тимчасове призупинення режиму за вчинене порушення і скасування режиму за неодноразові порушення або невиконання припису. Конкретні підстави для застосування того чи іншого виду санкції визначаються Інструкцією про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах, затвердженою наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 року № 4.

Справа за позовом особи до Державного агентства рибного господарства України, Управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства за участю третьої особи – підприємства як користувача водосховища, про визнання бездіяльності неправомірною та зобов'язання вчинити дії.

Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 802/1145/17-а Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довіклля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 78

Захист водних біоресурсів □ Суть спору полягає в тому, що особа звернулась до суду та просила визнати протиправною бездіяльність відповідачів, яка, на її думку, виразилася у невжитті заходів щодо скасування режиму рибогосподарської експлуатації водосховища користувачу водосховища у зв'язку з постійним недотриманням такого режиму, чим порушено право позивача як загального користувача водними ресурсами водосховища.

□ Судом першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, у задоволенні адміністративного позову відмовлено. При цьому суди виходили з того, що відсутність протиправної бездіяльності зі сторони відповідачів підтверджено зібраними у справі доказами, зокрема: актами перевірки, складеними за результатами здійснення контрольних заходів щодо дотримання користувачем водосховища режиму рибогосподарської експлуатації водосховища.

Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 802/1145/17-а Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 79

Захист водних біоресурсів Верховний Суд погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій, зважаючи на те, що розділом 3 Інструкції № 4 визначено вичерпний перелік підстав, за наявності яких можливе тимчасове призупинення дії або скасування режиму рибогосподарської експлуатації водного об'єкта. Зокрема, колегія суддів врахувала, що пунктом 3.1 Інструкції № 4 передбачено, що дію режиму може бути тимчасово призупинено спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань рибного господарства України у разі подання органів, визначених пунктом 2.14 цієї Інструкції, щодо: порушення користувачем вимог цієї Інструкції;

погіршення стану запасів водних живих ресурсів у рибогосподарському водному об'єкті; несвоєчасного надання звітів щодо вселення та вилучення водних живих ресурсів до територіальних органів рибоохорони. Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 802/1145/17-а Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 80

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 81 Захист водних біоресурсів На цій підставі Верховний Суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого □ подання про скасування режиму рибогосподарської експлуатації може подаватися Державним агентством рибного господарства України виключно з підстав неодноразового невиконання приписів або неодноразового порушення користувачем вимог законодавства або режиму.

Неодноразовість полягає у систематичному невиконанні користувачем приписів або порушенні вимог законодавства або режиму; відповідні факти мають бути зафіксовані документально шляхом попереднього здійснення відповідного державного нагляду (контролю) та застосування заходів впливу до порушника, зокрема у формі винесення відповідного припису.

Постанова Верховного Суду від 29 квітня 2020 року у справі № 802/1145/17

Безпечне довкілля 3 метою забезпечення права людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля суб'єкти господарювання, що здійснюють, зокрема, виробничу діяльність з видобутку руди підземним способом, зобов'язані вживати додаткові заходи в частині збереження домобудівель в зоні, що зазнає негативного впливу від підземних гірничих робіт Справа за позовом Товариства до Головного управління Державної служби з питань праці про скасування пункту припису.

Суть цієї справи полягає у тому, що за зверненням глави громади селища, яке перебуває у зоні негативного впливу виробничої діяльності позивача, посадовими особами ГУ Держпраці було проведено позапланову перевірку ведення позивачем робіт, пов'язаних з геологічним вивченням надр, їх використанням та охороною, використанням і переробкою мінеральної сировини з підземного видобутку руди (на правах шахт).

Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 82

Захист водних біоресурсів □ За результатом цієї перевірки було встановлено невиконання позивачем спеціальних Заходів охорони жилих будівель селища при веденні підземних гірничих робіт, розроблених з метою збереження домобудівель в зоні, що зазнає негативного впливу від підземних гірничих робіт.

□ У зв'язку з цим, ГУ Держпраці, крім іншого, видано припис про усунення зазначеного порушення у встановлений термін. Не погоджуючись з вимогами припису, позивач звернувся до суду з адміністративним

позовом, обґрунтовуючи позовні вимоги відсутністю, на думку позивача, негативного впливу на домоволодіння селища.

Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 83

Захист водних біоресурсів □ Постановою суду першої інстанції адміністративний позов задоволено. Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції виходив з того, що проектом заходів охорони селища передбачено необхідність збереження домоволодінь (будівель) селища в зоні зсуву на період досягнення допустимих деформацій.

□ Постановою суду апеляційної інстанції апеляційну скаргу ГУ Держпраці задоволено, постанову суду першої інстанції скасовано та прийнято нову постанову про відмову в задоволенні позову. □ Висуваючи позивачу вимогу про усунення у встановлений термін виявленого порушення щодо невиконання Проекту заходів в частині збереження домобудівель в зоні зрушення завдяки проведенню поточного ремонту до періоду досягнення допустимих деформацій земної поверхні, відповідач діяв на підставі та у спосіб, що передбачені чинним законодавством України.

Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 84

Захист водних біоресурсів □ Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду погодився з такими висновками суду апеляційної інстанції. □ Суд касаційної інстанції виходив зі змісту Заходів охорони жилих будівель селища при веденні підземних гірничих робіт, порушення якого встановлено в акті перевірки, і на усунення яких видано оскаржуваний припис, з якого вбачається, що для мінімізації цього шкідливого впливу, для відкладення у часі виникнення допустимих деформацій земної поверхні, при наявності яких подальша експлуатація за призначенням споруд при їх пошкодженні можлива за умови проведення поточних налагоджувальних і ремонтних робіт.

□ Оскільки позивачем обґрунтованість закріплених у Заходах охорони жилих будівель селища при веденні підземних гірничих робіт вимог не було спростовано, а вимоги цих Заходів не були виконані. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 85

Захист водних біоресурсів На цій підставі Верховним Судом сформульовано правовий висновок, відповідно до якого □ індивідуальне право (інтерес) у формі гарантованого частиною першою статті 42 Конституції України права на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом, протиставляється публічному інтересу, який виражається у дотриманні вимог екологічної безпеки, забезпеченні державою права на безпечне для життя і здоров'я людини довкілля, гарантованого статтею 50 Конституції України, та, за загальним правилом, має безумовний пріоритет. Для дотримання оптимального балансу між вказаним індивідуальним правом та суспільним інтересом суб'єкти господарювання, що здійснюють господарську діяльність у сфері надрокористування,

зобов'язані вживати додаткові заходи для попередження або зменшення негативного впливу на домоволодіння, які знаходяться у зоні, що зазнає негативного впливу від підземних гірничих робіт. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2020 року у справі № 804/3108/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 86

Захист водних ресурсів Постановою Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 було задоволено касаційні скарги НПП «Дворічанський» та Мінекології, скасовано рішення Харківського окружного адміністративного суду від 25 квітня 2018 року та постанову Харківського апеляційного адміністративного суду від 12 грудня 2018 року, прийнято нову постанову про відмову в задоволенні адміністративного позову фізичної особи до Мінекології (треті особи Кам'янська сільська рада Дворічанського району Харківської області, НПП "Дворічанський") про визнання незаконним та скасування наказу Мінекології № 42 від 03 лютого 2016 року «Про затвердження Проекту організації території Національного природного парку «Дворічанський», охорони, відтворення та рекреаційного

використання його природних комплексів і об'єктів». Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 87

Функціонування національних природних парків Верховний Суд визнав помилковим висновок судів попередніх інстанцій про те, що Мінекології не надало суду доказів про залучення позивача до обговорення з ним проекту організації НПП «Дворічанський з метою врахування його інтересів, як власника земельної ділянки, а також те, що спірний наказ порушує приватні та земельні права позивача.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 88

Функціонування національних природних парків □ Правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів визначаються Законом України «Про природно заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII.

□ Згідно зі статтею 2 Законом України «Про природно заповідний фонд України» відносини в галузі охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворення його природних комплексів регулюються Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища", цим Законом та іншими актами законодавства України.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 89

Функціонування національних природних парків □ Відповідно до статті 7 Закону України «Про природно заповідний фонд України» межі територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюються в натурі відповідно до законодавства.

□ До встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в натурі їх межі визначаються відповідно до проектів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 90

Функціонування національних природних парків □ Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 06 липня 2005 року № 245 затверджено Положення про Проект організації території Національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів (далі - Положення № 245).

□ Пунктами 1.1., 1.3. Положення № 245 зазначено, що це Положення визначає завдання, зміст, порядок розроблення, затвердження і впровадження Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів (далі - Проект організації території).

□ Проект організації території розробляється відповідно до законодавства з метою визначення і обґрунтування заходів щодо провадження діяльності, охорони, відтворення та використання природних комплексів та об'єктів, а також визначення та обґрунтування стратегії розвитку національного природного парку.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 91

Функціонування національних природних парків □ Наведені вище обставини свідчать про те, що при затвердженні Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів НПП «Дворічанський», Мінприроди повинно було перевірити дотримання вимог Положення про Проект організації території під час розроблення та

погодження Проекту організації території, яке було чинне в редакції станом на час затвердження Мінприроди Проекту організації території.

□ Статтею 21 Закону «Про природно заповідний фонд України» передбачено, що на території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 92

□ Зонування території національного природного парку, рекреаційна та інша діяльність на його території провадяться відповідно до Положення про національний природний парк та Проекту організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, що затверджується центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Функціонування національних природних парків Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 93

Функціонування національних природних парків Як вбачається з матеріалів справи, відповідачем було подано до суду першої інстанції листи НПП «Дворічанський», адресовані Держземагентству у Дворічанському районі Харківської області, Головному управлінню Держсанепідемслужби у Харківській області та ректору Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 94

Функціонування національних природних парків Вказані листи підтверджують факт того, що адміністрацією парку проведено пошук та визначено заінтересованих осіб, яких, в свою чергу, долучено для співпраці з метою розробки проекту організації території НПП «Дворічанський».

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 95

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 96 Функціонування національних природних парків Суд також виходив з того, що залучення до участі у розробці Проекту усіх власників та користувачів земельних ділянок, осіб, що у той чи інший спосіб використовують природні ресурси на територіях, що входять до складу парку не вимагається та не зобов'язується.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16

Функціонування національних природних парків Крім того, суд звернув увагу на те, що, як встановлено судовим розглядом, позивачу було відомо про створення НПП «Дворічанський», однак ним не було вчинено жодних дій направлених на залучення її до розроблення Проекту як заінтересованої особи.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 97

Функціонування національних природних парків Суд критично оцінив висновки судів попередніх інстанцій та доводи позивача про те, що Проектом організації території НПП «Дворічанський» порушується право власності позивача на земельну ділянку, яке полягає в обмеженні права користування нею власною земельною ділянкою, у зв'язку із чим фізична особа є зацікавленою особою.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 98

Функціонування національних природних парків Згідно статті 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд» на території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історикокультурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням, серед іншого господарська зона - у її межах проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання покладених на парк завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників та землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська та інша діяльність здійснюється з додержанням

вимог та обмежень, встановлених для зон антропогенних ландшафтів біосферних заповідників. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 99

Функціонування національних природних парків □ Як встановлено судами більшість території парку віднесені до господарської зони. Зокрема земельні ділянки, що перебувають у приватній власності, у тому числі і позивача, не підлягають вилученню.

□ У господарській зоні не обмежується звичайна господарська діяльність з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. Крім того, не обмежуються інші види використання природних ресурсів: сінокошіння, випасання худоби, заготівля ягід, грибів, лікарських рослин, деревних соків, рибальство, мисливство, бджільництво тощо. Певні обмеження та заборони встановлюються у заповідній зоні парку, але створення заповідних зон на території, де проживає позивач, Проектом організації парку не передбачено.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 100

Функціонування національних природних парків Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 101

Функціонування національних природних парків На сьогодні Україна взяла на себе низку міжнародних зобов'язань, які, зокрема передбачають створення та забезпечення функціонування національних природних парків. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 102

Функціонування національних природних парків До таких міжнародних договорів, серед іншого, слід віднести: •Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (дата та місце укладання: 16 листопада 1972 р., м. Париж, Франція;

дата ратифікації Україною: Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» від 4 жовтня 1988 р. № 6673-XI) •Конвенцію про охорону біологічного різноманіття (дата та місце укладання: 5 травня 1992 р., м. Ріо-де-Жанейро, Бразилія;

дата ратифікації Україною: Закон України «Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття» від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР) Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 103

Функціонування національних природних парків До таких міжнародних договорів, серед іншого, слід віднести:

• Конвенцію про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) (дата та місце укладання: 19 вересня 1979 р., м. Берн, Швейцарія;

дата ратифікації Україною Закон України «Про приєднання України до Конвенції 1979 р. про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі» від 29 жовтня 1996 р. № 436/96-ВР)

• Європейську ландшафтну конвенцію (дата та місце укладання: 20 жовтня 2000 р., м. Флоренція, Італія;

дата ратифікації Україною: Закон України «Про ратифікацію Європейської ландшафтної конвенції» від 7 вересня 2005 р. № 2831-IV) Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 104

Функціонування національних природних парків □ Суд також врахував, що "Національний природний парк" - категорія природнозаповідного фонду в Україні та світі, територія, звичайно визначена у законі та у державній власності, що охороняється від більшості типів людської діяльності та забруднення.

□ Національний парк є природоохоронною територією категорії II згідно з визначенням Міжнародного союзу охорони природи (МСОП; англ. International Union for Conservation of Nature, IUCN) - міжнародна організація, метою якої є збереження природних ресурсів.

Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 105

Функціонування національних природних парків □ На відміну від заповідників та природних резервів, де заборонена майже будь-яка діяльність людини, однією з цілей створення національних парків є відпочинок, тому вони дозволяють відвідування туристів та перебування на своїй території за певними умовами.

□ Національні парки зазвичай розташовані в місцях, які були значною мірою нерозвинені, і часто зберігають області з рідкісними тваринами, рослинами і екосистемами (особливо тими, що знаходяться у небезпеці), біологічною різноманітністю або незвичайними геологічними особливостями.

□ Іноді, національні парки створюються в розвинутих областях з метою повернення деяких територій якомога близько до їх оригінального стану. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 820/688/16 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 106

Висновки

1. Захист екологічних прав та довкілля є питанням

загальносуспільного та загальнодержавного значення, а також одним з способів вирішення основних глобальних та цивілізаційних викликів, які стоять сьогодні перед всім людством. Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 107

Висновки

2. У зв'язку з цим, приватний інтерес (право на полювання, право на

зайняття підприємницькою діяльністю, право на отримання у користування або власність чи розпорядження земельну ділянку), за загальним правилом, повинен поступатися суспільному інтересу та відповідному обов'язку кожного захищати та відтворювати об'єкти природи та живого світу. Разом з тим, порушений у таких ситуаціях приватний інтерес повинен також зазнавати справедливого захисту, зокрема, через компенсацію такій особі негативних наслідків, отриманих внаслідок пріоритетності суспільного інтересу.

Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 108

Використана література:

1. Берназюк Ян. Особливості розгляду спорів щодо функціонування національних природних парків // Міжнародний

судовий форум: «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року): Збірник матеріалів. - Київ, 2019. – 184 с. – С. 110-118.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zbirnik_Eko_forum.pdf

2. Берназюк Ян. Презентація на тему «Особливості розгляду спорів щодо функціонування природних парків» на

Міжнародному судовому форумі «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (7 листопада 2019 року, м. Київ) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/prezentatsiia_9.pdf

3. Берназюк Ян. Презентація на тему «Обговорення актуальної практики Верховного Суду в спорах, що виникають у

сфері захисту природного довкілля та екологічних прав» на семінарі: «Правовий механізм захисту довкілля як складова національної безпекової політики України» (25 березня 2021 року, м. Київ) <http://nsj.gov.ua/ua/news/pravoviy-mehanizm-zahistu-dovkillya-yak-skladova-natsionalnoi-bezpekovo-politiki-ukrainizabezpechennya-dostupu-do-ekologichnoi-informatsii/>

4. Берназюк Ян. Конституція України та глобальні світові процеси // Науковий вісник Ужгородського національного

університету. – 2016. – Серія Право. – випуск 38. – Т. 1. – С. 33-38.

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28197>

5. Берназюк Ян. Конституційні процеси в країнах Європи: загрози та виклики для України // Науковий вісник УжНУ.

Серія "Право" - 2017 р. - Випуск 43. – Т. 1. – С. 51-55. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2017_43%281%29__14 Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 109

6. Берназюк Ян. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами // Право і

суспільство. – 2021, № 6, С. 146-153. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf

7. Берназюк Ян. Критерії дотримання балансу суспільних (публічних) та приватних інтересів у національній судовій практиці //

Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2021, № 4 (96), С. 22-35 <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>

8. Берназюк Ян. Захист суспільного (публічного) інтересу як критерій обмеження конституційних прав та свобод особи //

Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 68, С. 124-130.
https://visnykjuris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf

9. Берназюк Ян. Поняття суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві. The concept of public (public)

interest in administrative judiciary // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 6, С. 11-16
https://journal-vjhr.sk/wpcontent/uploads/2022/02/VJHR_6_2021_Last.pdf

10. Берназюк Ян. Аналіз судової практики в деяких категоріях справ щодо захисту суспільного (публічного) інтересу // Вісник

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 1 (97), С. 159-168.
<https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>

11. Берназюк Ян. Суб'єкти захисту суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві // Слово Національної

школи суддів України. 2021, № 4 (37), С. 85-96
http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf

12. Берназюк Ян. Особливості застосування принципу національної безпеки в умовах воєнного стану в Україні

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_osobl_zastos_prun_nac_bezp.pdf Верховний Суд Конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довілля: практика вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин 110

Дякую за увагу!

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)